

doc. PhDr. Jozef Pauer, CSc. ORCID

Anotácia: Premýšľanie nad Aischylovou tragédiou Prikovaný Prométheus v kontexte reflexie deštruktívnych aspektov pôsobenia oligarchických princípov v usporiadaní súčasného sveta. V Aischylovej interpretácii sa z mýtu o Prométheovi stáva dráma s ostrým tragickým rozporu, v ktorej sa Prométheova krádež ohňa ukazuje nielen ako uľahčenie života ľudí, ale aj ako počiatok neobmedzenej ľudskej tvorivosti i tragédie kultúry. Autor s vedomím potreby inscenácie na niektorej z našich divadelných alebo televíznych scén spolu s politickým aspektom interpretácie sleduje jej psychologickú stránku, rovnovážne previazanie cítenia, obrazotvornosti a myslenia s akcentovaním úlohy pamäte.

Kľúčové slová: Aischylos, Prometheus, tragédia, kreativita, kríza, kultúra, logos, mýtus

Listening of the voice of Aischylos's Prometheus

Assoc. Professor PhDr. Jozef Pauer, CSc. ORCID

Summary: Thinking over Aeschylus's Tragedy The anchored Prometheus in the context of the reflection of the destructive aspects of the operation of oligarchic principles in the organization of the contemporary world. In Aeschyl's interpretation, the myth of Prometheus becomes a drama with a sharp tragic contradiction, in which Prometheus' theft of fire appears not only as an facilitation of human life, but also as the beginning of unlimited human creativity and the tragedy of culture. Aware of the need for a production on one of our theatrical or television stages, the author, together with the political aspect of interpretation, observes its psychological side, the balanced connection of feeling, imagination and thinking with an emphasis on the role of memory.

Key words: Aischylos, Prometheus, tragedy, creativity, crisis, culture, logos, myth

Úvod

Topíme sa v prúdoch súčasnej duchovnej krízy. A naša záchrana je len v našich rukách. No na to, aby sme mohli vykonať záchranné tempá, potrebujeme sa zobudiť a načúvať pohybov jej vĺn, vidieť jej meandre a víry, plytčiny, skryté útesy a ľadovce. Je tu s nami, skrýva sa pod množstvom masiek a vrhá nám do tváří výzvy na sebareflexiu, výzvy opätovne rozpoznať, kto je človek, identifikovať skutočné poslanie ľudstva vo vesmíre. Pretože ak zostaneme iba vnútri krízy, ktorú pre dnešné ľudstvo doslova vyrobili oligarchické záujmy a praktiky ich

uskutočňovania, a prijmeme len výzvu tejto krízy samej, potom ju nezvládneme a ona nás pohltí. Ak sa však rozhodneme pre obnovu, pre sociálnu rekonštrukciu, pre novú integráciu človeka s prírodou, osoby so spoločnosťou, sekulárneho s posvätným, ak vzkriesime svoju vôľu a schopnosť porozumieť našej ľudskej situácii v jej autenticite, teda nie v situácii tejto krízy, ale za jej hranicami, potom vzkriesime aj našu reálnu moc túto krízu prekonať tvorivým potenciálom ľudstva. Človek nie je nesmrteľný vo svojej osobnej existencii. Každý raz zomrie. Nikto však nie je skutočne mŕtvy. Ľudstvo, podľa miery svojej tvorivosti, hoci utvárané smrteľníkmi, je nesmrteľné. Tvorivé idey sú trvalým vkladom smrteľníkov do spoločného dobra spoločnosti, prežijú smrť a stanú sa dobrodením pre ľudstvo v časoch prítomných i budúcich. Nie skúposť pod maskou šetrnosti, ale láska premietnutá do kreativity, kreativita zaviazaná minulosti a prijímajúca svoj záväzok voči budúcnosti, vyrastajúca zo živého vzťahu medzi mŕtvymi a živými a tými, ktorí sa narodia, je nevyhnutná pre boj s krízou, je tým vzťahom, ktorým ľudstvo transcenduje dimenzie smrteľnosti. Tvorbou naplnený, pominuteľný čas života sa stáva pradivom nepominuteľnosti. Život je večný a my z neho odvíjame – každý ten svoj – zvitok v našom krehkom, bolestivom, krásnom, dočasnom ľudskom žití.

Kreativita je katalyzátorom, ktorý človek pridáva do diania sveta a ten sa tak naplňa zmyslom a nadobúda hodnotu. V tvorivom akte človek duchovne vystupuje zo svojho vnútra, vyrastá z centra v sebe smerom von, hľadá a mieri do centra celku sveta. Vedený hierarchiou teleologickej štruktúry svojej duše smeruje k dosahovaniu a tvorbe vyššej hodnoty, pričom neprestáva komunikovať a pracovať s ostatnými hodnotami, ktoré prijíma, odovzdáva, ochraňuje, uchováva. V tvorivom konaní sa takto prelínajú trpnosť s akciou, utrpenie s odvahou, trápenie so starostlivosťou, starosť s láskou. Tvorivosť takto pamätá na heslo z Horaciových *Listov* „Maj odvahu byť múdry“, a zároveň na Pavlovo „Nenamýšľaj si, a boj sa“ z *Listu Rimanom*. Kreativita je výrazom ľudskej zodpovednosti a slobody a kultúra je inkarnáciou tejto kreativity. Kultúra završuje prírodu a celok sveta nadobúda ľudskú kvalitu. To je uholný kameň progresívnej dynamiky celých dejín vrátane prítomnosti, z tohto zorného uhla sa možno približovať ku komplexnému porozumeniu tak skutočných dejín, ako aj skutočnej politiky či globálnej stratégie.

Spútaný Prometheus a oligarchická deštrukcia dejín

Pre súčasný oblúk európskych dejín je príznačná oligarchická „oprava“, globalizovaná „transformácia“, ktorá pôsobí proti ich zmyslu, neprispieva k ich tvorbe, je deštrukciou ich tela, srdca i slova. Takýto diabolský trik dotvorenia či nápravy zobrazil geniálne F. M. Dostojevskij v románe *Bratia Karamazovovci*. Ivan Karamazov v ňom rozpráva Legendu o Veľkom inkvizítovi, ktorý sa rozhodol opraviť spásenosné dielo Ježiša Krista pre potreby podľa neho ničotných, úbohých, slobody neschopných ľudí. Dielo Ježiša Krista je však výtvorom lásky, je chrámom, v ktorom sa spája nespojiteľné, sloboda a poriadok. A tak Veľký inkvizítor dal upáliť všetkých, ktorí narúšali zavedený poriadok svojou slobodnou vierou, disidentským myslením a konaním. Napokon uväzní aj Ježiša Krista, ktorý sa vrátil a hlása lásku a slobodu človeka. Presviedča ho o neuskutočniteľnosti ideálu slobody, o slabosti a tuposti človeka, ktorý unesie len malú čiastočku slobody. Preto vraj treba ľudí riadiť, zobrať im slobodu a prístup k poznaniu, aby ich neťažili, a tak ovládnuť ich svedomie. A ten, kto im dá chlieb a ovládne ich svedomie, ten sa stane ich absolútnym pánom. Kristus po celý čas iba mlčí a napokon dá inkvizítovi bozk na čelo. Ten otvorí dvere väzenia a posielá Krista preč s príkazom, aby sa viac nevracal.

Aischylov *Prikovaný Prometheus*. Viac ako dvadsaťtri storočí pred Dostojevským zobrazil tento oligarchický trik dotvorenia či manipulácie dejín a zotročenia človeka Aischylos v tragédii *Prikovaný Prometheus*. Vláda oligarchického systému je v nej zobrazená na postavách bohov Olympu, ktorých Aischylos stavia pred diváka ako jasnú apoteózu krutých a bezohľadných oligarchov attickej reality. Ich rolou nie je číra fiktívna zábava, no takisto tu nejde len o dramatický symbolizmus. Diova vláda sa v tejto dráme vyznačuje typickými črtami oligarchickej moci. Nadčasovosť umeleckého stvárnenia umožňuje rozpoznať jej starobylé i menej dávne historické podoby mezopotámskeho, aténskeho, benátskeho či britského typu, a takisto jej súčasné varianty.

Mýtus o Prometheovi, známy z *Teogónie* a *Prác a dní*, nadobúda v Aischylovom spracovaní obmenené významy a zmysel. V Hesiodovej interpretácii je Prometheus chytrák, ktorý oklamal Dia, keď mu pri obetovaní podsunul namiesto mäsa kosti obložené masťou. Zeus sa pomstí plánom rýchlej záhuby smrteľníkov a zbaví ich ohňa. Na to ho Prometheus opäť dobehne. Ukradne z Olympu oheň a ukrytý v dutine trstiny ho prinesie ľuďom, aby im uľahčil

život. Zeus dá Promethea prikovať k bralu, kde je vydaný napospas orlovi, ktorý mu zobákom vytrháva pečeň, kým ho nevyslobodí Herakles. A trest pre ľudstvo? Večné utrpenie. O to sa má postarať Epimetheus, zbrklý a hlúpejší brat chytrého Promethea, keď napriek jeho výstrahám si za manželku zoberie Pandoru, prvú ženu, stvorenú na Diov rozkaz Hefaistom z vody a hlíny. Bohovia ju okrem pôvabu obdarovali aj venom, strasťami naplnenou nádobou. Zvedavá Pandora nadvihne veko a zo skrinky sa rozletia medzi ľudí rozmanité podoby zla a nemoci – dary, ktoré po nej ako pomstu za krádež ohňa zosiela na ľudí Zeus. Keď vylákaná Pandora veko priklopí, na dne zostane iba nádej. A tak Pandora prekazila účinky Prometheovho daru ohňa smrteľníkom. No nádej, aj keď stratia všetko, im zostáva.

Aischylos sa vracia k predhesiodovskému mýtu, aby ho nanovo interpretoval. Stáva sa z neho dráma s ostrým tragického rozporu, v ktorej sa Prometheova krádež ohňa neukazuje len ako uľahčenie života pre ľudí, ale ako počiatok neobmedzenej ľudskej tvorivosti i tragédie kultúry. *Prikovaný Prometheus* a zlomky z nedochovaných častí trilógie (*Prometheus – Ohňonos, Oslobodený Prometheus*) naznačujú, že Aischylos začína na mieste, kde sa Hesiodos zastavil. Vo svojej interpretácii dáva zaznieť aj hlasom ducha dávnej legendy o Atlantíde a o veľkej vojne bohov a titanov, o ktorých svedčia medzi inými prameňmi aj Platónove dialógy *Timaios, Kritias* a *Protagoras*.

Vo východiskovej situácii Aischylovej tragédie je Prometheus, jeden z titanov, predstaviteľov dávneho pokolenia bohov, priateľom smrteľných pozemšťanov. V titanomachii stál na Diovej strane. Zeus, ktorý bol vodcom vzbury, sa po uchvátení moci rozhodol rozdrviť ľudstvo a nahradiť ho novým pokolením. V tejto situácii sa Prometheus¹ vzoprel a postavil sa na stranu ohrozeného ľudstva proti vražednej tyranii nových oligarchov, samozvaných bohov Olympu. Priniesol smrteľníkom oheň, daroval im poznanie, vedu, umenia, remeslá a prebudil ich k uvedomelej kultivácii života. Vďaka týmto Prometheovým skutkom nadobudli ľudia schopnosť vyslobodiť sa zo smrtonosného osudu, ktorý pre nich pripravil Zeus. Stali sa múdrymi, svojím pohľadom objímali celok sveta, radosť i životné útrapy prijímali s láskou. Za to ho Zeus so svojou oligarchiou, s jej mocou a silou² odsúdil na desivý trest.

Prometheus nie je takým typom tragického hrdinu, akého predstavuje napríklad Hamlet.

Netrvá dlho, aby sa ukázalo, že tragickou postavou tejto drámy je aj sám Zeus. Nie je tu božskou zárukou vesmírnej spravodlivosti, ale krutým tyranom, ktorý za právo vydáva svoje vrtochy. Prometheus v rozhovore so zborom dvanástich Okeanových dcér vyznáva: „Však príde raz deň, keď odo mňa, / tak trýzneného ukrutnými putami, / on, mocnár, on, vládnucci nad bohmi, / sa bude chcieť dozvedieť osud, / kto zbaví ho pocty a žezla. / No ani medovou rečou / sa nikdy mu očariť nedám / a ani sa nezlaknem hrozieb. / Ten osud mu nepoviem, iba ak / ma najprv pút zbaví a bude chcieť / mi odčiniť terajšie muky“.³

V tomto dialógu s Okeanidami Prometheus ďalej objasňuje svoju a Diovu činnosť za titanomachie, charakter svojho priestupku voči Diovi a vysvetľuje im, prečo musí aj pred nimi zatajiť príčinu osudu, ktorý Diovi hrozí: „Nie, nemyslíte si, že mlčím z hrdosti / alebo z hlavatosti! Srdce puká mi / keď vidím, že sa so mnou takto zachádza, / hoc okrem mňa nik iný nerozdeľoval / terajším vládcom neba hodnosti a moc. / No o tom pomlčím, bo viete o všetkom, / čo môžem povedať. Lež vypočujte si, / ako som zbavil ľudí útrap premnohých / a z malých detí zrobil tvorov rozumných. / Poviem to, no nie z pohrdania ku ľuďom, / lež pre to všetko, čo som pre nich urobil. / Bo dívali sa síce, ale nevidiac, / a počúvali, nepočujúc, / podobní prízrakom vo snách, žili dlhý život svoj / vo stálom zmätku. Nepoznali stávanie / slnečných domov, nevedeli tesáriť, / lež ako hemžiacie sa mravce bývali / len v jaskyniach, kam svetlo slnka neprišlo. / Nemali bezpečného znaku ani pre zimu, / ba ani pre kvetnatú jar a úrodné / leto, lež všetko bez úvahy robili / až do chvíle, kým som ich neoboznámil / sám s hviezdami, s ich východmi a západmi. / A potom vynašiel som pre nich rátanie, / poprednú vedu, spôsob skladať písmená / a pamätať si všetko, matku umení. / Ja prvý zapriahol som zvery do jarma / a nútil znášať postroje a človeka, / aby tak nahradili ľudí v obťažných / prácach; ja zapriahol som kone do voza, / tú ozdobu, čo pýšia sa ňou boháči. / Či koráb plavcov, okrídlený vetrilom, / čo brázdi hladinu, som nevynašiel ja?! / No hoc som také vynálezy daroval / ľuďom, ja chudák, nemám predsa prostriedok, / ako sa zbaviť svojej biedy terajšej. / ... / Ja objasnil som znaky ohňa záhadné. / Hľa, moje dielo! / ... / Už z týchto stručných slov to môžeš pochopiť: / odo mňa majú ľudia všetky umenia.“⁴

Na týchto miestach netreba podľahnúť pokušeniu vnímať Prometheove slová ako prejav nejakej extravagantnej samochvály. Takýmto omylom by sa zatienila pravá povaha

osobnostného typu, ktorý Aischylos v postave Promethea sprítomnil. Gréci brali slovné hračky veľmi vážne. A Prometheovo meno znamená „(na)pred-mysel“, teda už samo vymedzuje ako jeho doménu tvorivosť, vynaliezavosť, ale tiež rozvahu a prozreteľnosť. Prometheove slová nám tak hovoria, že všetky ľudské umenia, vedy a remeslá nepochádzajú len z čírej skúsenosti a poznatkov v nej získaných, ale z tvorivého premýšľania, z premýšľavej tvorby. Jasne naznačujú, že „Prometheus“ je synonymom jednoty skúsenosti, myslenia a imaginácie, vedeckého bádania, objavovania princípov a zákonov sveta, tvorivého myslenia.

Čo to všetko vlastne znamená? Ako Prometheus zachránil ľudstvo pred záhubou a čím zmenil jeho život? V rozhovore s náčelníčkou zboru Okeaníd priznáva, že zabránil ľuďom predvídať osud a namiesto toho vložil do nich slepú nádej a obdaril ich ohňom⁵ a tým schopnosťou učiť sa a pamätať si naučené. To samo nie je nič menšie ako schopnosť sebakultivácie a tvorby kultúry. Z citovaných veršov je zrejmé, že Aischylos akcentuje jednototvorné postavenie pamäti vo vzťahoch medzi pociťovaním, skúsenosťou, poznaním, imaginatívnym myslením, vedou a umením. Vedľa jej ukladacej, uchovávajúcej a vybavovacej funkcie naznačuje aj úlohu, ktorú zohráva v štruktúrovaní a organizácii ľudských znalostí a celku vedomia. Tak si ľudia dokážu poradiť v živote, v jeho náročných situáciách, už nie sú vydaní napospas efemérnemu existovaniu, prežívaniu zo dňa na deň, pretože vďaka pamäti, ktorá dáva totožnosť ich životu, disponujú vlastnou prítomnosťou a vedomím o sebe a svete, konajú uvedomelo. Kultúra je v tomto zmysle previnením proti bohom, za ktoré Zeus trýzni Promethea a na ľudí posila rozkladné sily, zlo a trápenie. No Aischylos nekladie dôraz len na číre vlastníctvo ohňa.

Pre kultúru je rozhodujúca duchovná podstata ohňa – rozum a nádej. Tá však má u Aischyla hlbšie dimenzie ako u Hesioda. Je antropologickým princípom, podstatným znakom konania človeka a celku jeho skúsenosti. Už u Hesioda je nádej očakávaním budúcnosti. Táto budúcnosť je však hmlistá, veď nikdy nie je stanovený deň jej príchodu. A tak sa môže nádej zmeniť na utrpenie. U Aischyla je nádej podmienkou Prometheovej viery v sily a schopnosti človeka, ktorý nezotrváva trpne v nádeji, ale vynakladá úsilie v tvorivom praktickom konaní. V ňom sa stretáva s realitou, nadobúda skúsenosť a poznatky o jej pravej povahe. No potrebuje túto skúsenosť a ňou získané poznatky o skutočnosti usporiadať. Len tak sa stáva

jeho poznanie úplným, stáva sa celkom vedy a umenia, kultúrou, ktorá mu umožňuje vidieť a poznať pravú povahu súcna, ako aj poznať pravdu o sebe, vedieť, kto je a kde je. Oheň v tomto konaní nie je iba svetlom takého rozumu, ktorým si človek zvonku „posvieti“ na veci, ktorým ich vymeriava a porovnáva, osvetľuje tak, aby mohol narysovať ich geometriu, vytvoriť ich zrkadlový obraz alebo s nimi uskutočňovať rôzne eskamotáže, tento oheň je taký rozum, ktorý je zároveň duchovným videním, vnútorným osvietením a schopnosťou uzrieť vnútorný oheň vecí, svetlo, ktoré vychádza z vnútra vecí a naznačuje ich vlastný zmysel. Kto nestráca nádej, ten nečaká trpne na budúcnosť, ale vytrvalo a s rozhodnosťou zotrváva v tvorivom spracovaní skúseností faktického života. Tým prekonáva naivitu, nestáva sa otrokom konvencie a vidí pravú tvár skutočnosti. Má pred sebou budúcnosť, ktorá k nemu prichádza alebo do ktorej on, hoci nie bezstarostne, ale predsa z vlastnej vôle, z rozhodnutia konať, neustále vchádza. Len vďaka tomu ľudský rod ako celok trvá, hoci jednotlivci zomierajú. „S kultúrou sa stretávame tam, kde sa človek nestará len o svoj život, ale tvorí pre všetkých, tvorí niečo, čo možno on sám nebude môcť hneď užívať. V bytnosti kultúry je obsiahnutý tragický rozpor: kultúra je stálym sebaklamom všetkých, a zároveň je pravdou vcelku; je znalosťou pre všetkých, ale nie pre jednotlivca.“⁶

Na viacerých miestach v *Prometheovi* sa odohráva situácia, ktorú by sme dnes nazvali raz vyjednávaním, inokedy negociáciou alebo mediáciou. Zbor Okeaníd neprichádza za Prometheom s návrhom na takéto vyjednávanie, ale iniciuje v istom zmysle príbuznú situáciu:

„Len nepomáhaj teraz ľuďom nadmieru / a všímaj si skôr svoje vlastné nešťastie! /Ja dúfam, až sa pozbavíš raz týchto pút, / že nebudeš o nič slabší ako sám Zeus./

PROMETHEUS: *Chvíľa, čo na to predurčila Sudička, / tá ešte neprišla. Ja nestrasiem sa pút, / kým neokúsím utrpenie storaké./ Je nevyhnutnosť silnejšia než umenie./*

NÁČELNÍČKA ZBORU: *A kto je teda pánom nevyhnutnosti? /*

PROMETHEUS: *Tri Sudičky a neúprosné Fúrie. /*

NÁČELNÍČKA ZBORU: *Tak tie sú teda ešte mocnejšie než Zeus?/*

PROMETHEUS: *Neujde predurčenej sudbe ani on. /*

NÁČELNÍČKA ZBORU: *Čo mu je súdené krem vlády trvalej? /*

PROMETHEUS: *To sa ma nepýtaj a nenaliehaj viac!“⁷*

Po tomto dialógu vstupuje na scénu Io, tiež Diova obeť. V rozhovore s ňou Prometheus odhaľuje Diovu vôľu pokračovať v deštruktívnom konaní ako tragický princíp, ktorý je základom jeho osudu. Potešená Prometheovými slovami o nadchádzajúcom Diovom páde, obracia sa na neho s otázkou: „A kto ho o vládárske žezlo pripraví? /

PROMETHEUS: *On sám a jeho nerozvážne úmysly.*“⁸ Nakoniec jej vykreslí osud, ktorý ju čaká. Predpovedá budúci beh jej života, ako aj to, že sa stane zakladateľkou rodu, z ktorého po dvanástich generáciách príde jeho osloboditeľ.

Keď Io odíde zo scény, náčelníčka zboru pokračuje v „pojednávaní“ s Prometheom. Varuje ho pred jeho vlastnou trúfalosťou, upozorňuje na Adrasteiu, ktorej nemožno uniknúť. Keď už vidno, ako na okrídlených sandáloch prilietá Diov posol Hermes, Prometheus odpovedá zboru:

„Len cti si, doprosuj sa, lichot' vládcovi! / Mne menej než nič na Diovi záleží. / Nech robí si a vládne za ten krátky čas, / jak chce: už dlho vládnuť bohom nebude. / No vidím pred sebou tu posla Diovho, / ktorý je služobníkom vládcu mladého. / Iste mi prišiel niečo nové oznámiť.“⁹

A naozaj, Hermes prichádza ako „mediátor“ v Diových službách:

„Ty mudrák, ty, ty rebelantský rebelant, / ty klamár bohov, ktorý si dal smrteľným / to najkrajšie, ty zlodej ohňa, počúvaj! / Môj otec rozkaz dáva ti, by prezradil / si sobáš, čo ho zbaví vlády nad svetom.“¹⁰

Prometheus so vznešenou iróniou vzbúrenca odmieta tajomstvo vyzradiť:

„Oj, to sú veľké slová, plné hrdosti / a sluhu nesmrteľných bohov dôstojné! / Ste ešte mladí, krátky čas len vládnete, / a myslíte, že obývate paláce, / kam nevníkne bôľ.“¹¹ Hermes neustáva vo svojom vyjednávaní, nabáda na uvážlivosť:

„Len odhodlaj sa, odhodlaj sa, šialenec, / rozumne myslieť o prítomných útrapách!“¹²

Prometheus tajomstvo neprezradí, odmietne byť verným otrokom tyrana, zostáva radšej pripútaný ku skale. Zúrivy Zeus bleskom rozčesne útes a v hluku hromobitia sa bralo s Prometheom a Okeanidami prepadne do zeme. Tak sa končí *Prikovaný Prometheus*.

Zlomky zo stratených, nezachovaných častí trilógie naznačujú, že Zeus ako krutovládny boh oligarchie bol napokon zničený. Toto jeho zničenie je však len časťou aischylovskej dialektiky. Prometheov konflikt s Diom prezentuje Aischylos podobne ako svár medzi novým a starým božstvom, Apolonom a Erinyami v *Oresteí*. Tam pod obrazom Erinyí možno vidieť staršie

dionýzovské korene Heléna, jeho telurický prvok, vzťah k večnému ženskému princípu v božstvách, jeho vôľu k mnohotvárnosti či amorfnosti a neobmedzenosti, neistote a hrozivosti. A v Apolonovi ako manifestácii transcendentnej virility jeho novšiu a silnejšiu túžbu, túžbu po nemennom, rýdzom svetle neba a radosti, životný optimizmus, podriadenie sa poriadku, pojmu, inkarnáciu božského rozumu, vôľu k miere, ktorou prelomil bezmieru dionýzovských besníc.

Spor Erinyí s Apolonom sa prejaví až cez Orestov čin. Orestes, podobne ako Prometheus, nie je obrazom len akéhosi absolútneho apolónovského ideálu, o spravodlivosti nesní ani nezostáva pri nekonečných úvahách nad dilemou prirodzenej povinnosti mať v úcte matku a takisto prirodzenou povinnosťou pomstiť otca. On túto dilemu prelamuje svojím činom, ktorým zároveň dospieva k údesnému poznaniu svojej viny a k jej prijatiu. No týmto činom sa uvádza do pohybu spor Erinyí s Apolonom o zmysel Orestovho činu, (analogicky možno chápať dialóg, ktorý sa odohráva medzi Okeanidami a Prometheom a ktorý vyjavuje zmysel Prometheovho aktu), ktorý predsa nie je činom náhodným ani svojvoľným či ľubovoľným. Svet tu stráca význam, zo spoločnosti sa vytráca spravodlivosť, zaplavuje ju nespravodlivosť a utrpenie rozpútané násilím na spoločnom dobre obce i prírody, násilím spáchaným ziskuchtivosťou a mocibažnosťou. Aký je poriadok takéhoto sveta? A aký je poriadok sveta, ktorý sa vynára z ruín toho starého?

Na jednej strane sporu stoja Erinye, teda staršie, matriarchálne právne usporiadanie, a na druhej patriarchálne právo, ktoré uprednostňuje Aténa a na obranu ktorého sa stavia Apolon. V *Prometheovi* svár protikladných spôsobov konania sprítomňujú postavy krutovládneho Dia, respektíve jeho posla Herma na jednej strane a zástancu, ochrancu ľudí Promethea na druhej.

Konflikt týchto dvoch hodnotových systémov vyúsťuje do tragického boja ich nositeľov a stúpcov. Tragický hrdina, ktorý chce vyslobodiť svet z prekliatia starého zákona, je týmto zákonom prenasledovaný a stúpenci tohto zákona ho uvrhnú do kľatby. Aischylos tento konflikt zákonov v *Oresteí* prekonáva zušľachtením kmeňového výkonu božej spravodlivosti: dáva ju do rúk mysliacich, sebavedomých vlastencov – občanov aténskej obce. Besnenie bohýň pomsty, dcér temnoty končí, utíšené Pallas Aténou, zmierené sa menia na dobré

bohyne a prijímajú novú rolu ochrankýň aténskeho ľudu a jeho remesiel, žehnajú aténsku pôdu úrodnosťou. Túto premenu označuje ich nové meno – Eumenidy – teda už nie hnev a pomsta, ale zhovievavosť, láskavosť, milosrdnosť. Vo svojej piesni oslavne spievajú o budúcnosti aténskej republiky a želajú celej Attike blaho a život bez krviprelievania a vojen. Zároveň však Aténa aj Eumenidy pripomínajú občanom opäť a znova, že takto premenené, sublimované Erinye v Eumenidách neodumreli, ale sú stále tou nezmieriteľnou nutnosťou Zeme, Neba a Času, ktorá má vo svojich rukách osud ich mesta.

Takže *Oresteia*, po všetkých tragických peripetiách a anagorizách nekončí vlastne tragicky, nekončí totálnym stroskotaním. Na konci tejto hry sa opäť rozhodujúcim spôsobom upevňuje vzťah medzi ľuďmi a bohmi, ktorý bol v priebehu deja často ohrozený. No teraz už nezostávajú žiadne pochybnosti: na „pojednávani“ pred areopágom dostali slovo sily temnôt i jas, lúč Aténinho hlasu osvetľuje späť celý sled tragických udalostí od Tróje, cez zavraždenie Agamemnona až po Orestovu matkovraždu, teda smrť Klytimestry. Každý teraz už vie, na čom je. Pohyb od mýtu do prítomnosti sa zavřil, výkon božej spravodlivosti prešiel do rúk aténskeho občana.

Vzťah medzi „materským“ a „otcovským“ princípom, medzi božskou ženskosťou a božskou mužskosťou (tejto tradičnej symbolike zodpovedajú v predsokratovskej metafyzike pojmy amorfnosti, formovateľnej látky, neobmedzenosti – *hýlé*, *apeiron*, resp. pojmu, rozumu, duchovného videnia – *nús*) je ustanovený a spravodlivý poriadok medzi obidvomi princípmi je znovu potvrdený. No tomuto požehnaniu predchádzal boj. Orestes, teda Grék, Helén, nedostal spravodlivosť do daru, túžil po nej, bojoval o ňu, za ňu a pre ňu a vydobil si ju. Podriadil sa zákonu božstva, aby dospel k uskutočneniu životného zmyslu. A vzniesol sa k hviezdám, k nesmrteľným a božským. Aischylova tragédia túto skutočnosť sprítomňuje už dvadsaťpäť storočí svojmu publiku. A kultivuje jeho zmysel pre mieru, pre spravodlivosť a jeho schopnosť rozlišovať svetlo a tmu, dobro a zlo.

Podobná dialektika anagoríz a peripetií sa pravdepodobne odohrávala aj v stratených častiach trilógie o Prometheovi. A hoci naozaj nevieme, ako to napokon Aischylos skomponoval, možno si hádam, s prihliadnutím k zachovaným zlomkom ostatných častí

trilógie, k hesiodovským i ďalším prameňom mytológie a analogicky s uzmiernením Fúrií, s ich prerodom na Eumenidy, s vyššou syntézou božských síl v *Oresteí* predstavovať aj zmierenie Promethea s Diom, prekonanie ich sváru, keď Prometheus vyjaví Diovi svoje tajomstvo, veštbu, podľa ktorej si Zeus udrží moc iba ak sa nezosobáši s bohyňou Thetis, pretože ich syn, keby sa narodil, by otca zbavil moci. Prometheus bude oslobodený a v novom poriadku bude zohrávať novú rolu poradcu bohov a Zeus už nebude personifikáciou oligarchického princípu, ale sa v ňom stane novým bohom kozmickej spravodlivosti.

Čo ukazuje *Prometheus*. Aischylov *Pometheus* je typom klasickej tragédie. Tá je komponovaná s pomocou dvoch vzájomne sa vylučujúcich osobnostných typov alebo druhov spoločenského poriadku: konštruktívneho a deštruktívneho. Prvý smeruje k spravodlivosti a k udržiavaniu spravodlivého poriadku, druhý je narušiteľom spravodlivosti. Prvý je výzvou k tvorivému mysleniu a konaniu, druhý je príkazom k inercii, k trpnému zotrvaní pri litere zákona aj potom, ako sa prejavilo jeho skazonosné pôsobenie, prvý vedie k sublimácii a k vznešenej premene vzdoru, druhý k jeho desublimácii a k neresti a zvrátenosti. Prvý sa zameriava na život a jeho rast a obohatenie, na jeho plnosť, druhý je zlodejom života a sluhom smrti, prvý predstavuje komplex resuscitačných a regeneračných síl a procesov, druhý je komplikovanou sústavou síl a procesov degeneračných.

Aischylovská tragédia sa rodí v situácii pohľadu na spoločnosť, v ktorej prevládajú inštitúcie a praktiky degeneračného a deštruktívneho typu, no v ktorej niekoľko potenciálnych hrdinov vie, že rozhodujúce prvky existujúceho sociálno-ekonomického poriadku spoločnosti možno usporiadať podľa regeneračného, konštruktívneho typu. A voľba tohto typu je rovnocenná s aktuálnou hegemonickou voľbou deštruktívneho typu. Nasleduje vymedzenie situácie, v ktorej zlyhanie potenciálneho hrdinu pri voľbe medzi týmito dvomi možnosťami, jeho únik pred výzvou konštruktívnej voľby znamená ničivý dopad na jeho ľud. Takéto konanie hrdinu vnáša medzi ľudí jeho národa spory, sváry, zradu a veľké utrpenie. Vyjadrenie týchto nešťastných konzekvencií je viac expresívne, pretože potenciálny hrdina v rozhodujúcom okamihu zlyháva a nechopí sa poslednej príležitosti privodiť potrebnú a žiadanú zmenu, presun ťažiska v princípoch politických praktík spoločnosti.

V *Prometheovi* Aischylos vyjavuje ľudskú situáciu vo svete duchovného rozpadu, situáciu existenciálnej a existenčnej krízy, systémovej sociálnej a hospodárskej krízy. Ukazuje, ako prežitie ľudstva závisí od tvorivého konania, od objavovania takých princípov možných riešení problémov a kritických situácií, ktoré presahujú rámce domény daného diskurzu, existujúcich zásad, pravidiel, teorém spätých s dobovou axiomatikou správania. Zbor Okeaníd a Io sa vo svojich počiatočných domnienkach a predpokladoch mýlia a Hermes, Diov posol a sluha, a teda jeho reprezentant, je zatratený svojím odmietaním uvážiť potrebu korektúry týchto mylných domnienok o poriadku sveta. Pôvod Prometheovho utrpenia, pravá povaha jeho situácie nie je obvyklá, a teda aj jej riešenie sa nenachádza v oblasti bežných domnienok a predpokladov, vo sfére konvenčného myslenia, ale za jeho hranicami. Zeus je osudom predurčený k záhube, ale zdroj tejto záhuby spočíva v jeho osobnej neschopnosti napraviť charakterovú vadu inherentnú podstate jeho súčasnej existencie, z ktorej vyplýva jeho aktuálne deštruktívne konanie a myslenie.

Aischylos otvára v *Prometheovi* pohľad, v ktorom možno uvidieť celok mýtického a svetského vedomia antickej gréckej kultúry. Vidieť v ňom nesmiernosť kultúrnej aktivity človeka, a zároveň jeho zúfalstvo. V tvári Promethea vidí človek vlastnú tvár. Cesta Prometheova je cestou človeka, vedie k radosti, ale cez schopnosť zahodiť bázeň z tabu, strach z vládcov a mocenských ideológií, cez odvahu vidieť problémy a otázky, ktoré znepokojujú a otriasajú, ktoré nabádajú do odkrývania pravej povahy sveta, hľadania hlbšieho zmyslu života. Áno, táto cesta smeruje k radosti, ale cez statočné zotrvanie na nej. Aj s otvorenými ranami. Všetko to utrpenie, sebaobetovanie, zasvätenie sa napokon stáva riekou živého, ešte živšieho života, riekou, ktorá ústi do vznešeného mora radosti.

V rámci tejto svojej „kritiky kultúry“ Aischylos obnažuje oligarchický princíp, ktorý svojím myslením a konaním zosobňuje Zeus, respektíve jeho posol s lokajskou povahou Hermes. Zároveň charakterizuje ten typ gréckej kultúry, vedy a umenia, takého gréckeho ducha, ktorý dokáže anticipovať a uskutočňovať vyslobodenie človeka z oligarchického zovretia. Takto stvárnil Aischylos mýtický príbeh o krádeži ohňa bohom a o dare, ktorým bola táto krádež pre ľudstvo. „A keď sa na konci svár starého titanského boha s novým olympským bohom rozplynie, aj nad tragickým napätím ľudského kultúrneho vedomia sa rozprestrie natrvalo

umocnený poriadok bytia.“¹³

Aischylos je básnik, a ten nemôže byť oddelený od človeka. Tvorí umenie drámy nie pre samo umenie, ale pre dielo. A v diele sa deje človek. Žiadny opravdivý dramatik, básnik, umelec netvorí v dajakom sterilnom prostredí alebo vo vákuu. Pomyslime ešte tak na Sofokla, Danteho, Michelangela, Shakespeara, Bacha, Schillera, Beethovena, Dostojevského či Márqueza. Všetci vychádzajú zo svojich celkom konkrétnych ľudských pomerov a zámerov. A zároveň predpokladajú, že ich dielo je ontologicky rovnomocnou skutočnosťou v celku sveta, a to skutočnosťou pôsobiace v tomto celku s nejakými následkami. Aischylos nie je iný. Vo svojom diele neopakuje mýtus podľa Hesioda či ľudového podania. Ako tragéd, ako básnik kladie svojím talentom odpor vyprázdneným, zmechanizovaným formulám, prežitým, neživotným hodnotám a pseudohodnotám. Napokon, veď vo svojom živote je situovaný na mieste a v čase celkom konkrétneho sveta. Umenie a život sú v neustálom procese vzájomného prenikania v jednote ich esencie a existencie, pričom umenie je esenciou života, a život je esenciou umenia. Toto ich dynamické prúdenie oprávňuje uvažovať o Aischylovom prehodnocovaní hodnôt žitého sveta, premiestňovaní inštitúcií existujúceho sveta, jeho životných štýlov. Búri sa, trpí, miluje, a trpí a miluje ináč. Neprijíma svet ovládaný oligarchickým princípom, neprijíma poriadok Diovej kvázispravodlivosti a krutovlády, poriadok straty pamäti, rozumu i nádeje ľudí, hermovského lokajstva, poslušnej rezignovanosti a davového podrobenectva a poddanstva. Toto Aischylovo, Prometheovo neakceptovanie sveta znamená nielen rebéliu proti Diovi, ale najmä revoltu proti existujúcemu, oligarchickému poriadku Atén. V tomto osobnom rozhodnutí pre vzburu proti Diovi a pre pomoc ľuďom prechádza Prometheov individualizmus prerodom, stáva sa transindividualizmom, ktorý cez sebaobetovanie vedie k obdarovaniu ľudstva umením a vedou, kultúrou, a teda k jeho vyslobodeniu z otroctva. A zároveň v tomto transindividualizme a vo vyústení svojho diela vzbury, v odmietnutí sveta, prijíma „znovuzrodeného“ boha a dospieva k zmiereniu, keď si na hlavu kladie Diovu odmenu a výkupné zároveň, veniec z rúna čistého baránka a na prst si navlieka železný prsteň s úlomkom skaly z brala, ku ktorému bol pripútaný. Symbolicky sa tak podriaďuje Diovi už obnovenému, premenenému, ktorý sa stal bohom kozmickej spravodlivosti.

Okovy a putá sa zmenili na veniec a prsteň. Aischylov Prometheus oklamal Dia, daroval ľuďom oheň, a zachránil ich. Otvoril im cestu k dokonalosti, dal im možnosť zdokonaľovania. Seba, spoločnosti, sveta, života. No zachránil aj Dia. Napokon mu prezradil veštbu, podľa ktorej ho mal jeho a Thetidin syn, ak by sa narodil, zosadiť z trónu vševládcu. A Zeus za to Promethea obdaroval vencom vykúpenia z okov múk, z pút utrpenia. Ale Prometheus zachránil Dia aj tým, že ho vyviedol z tragického zotrvania v blude deštrukcie, chaosu, „nevzťahu“ k človeku a svetu a vložil mu do rúk žezlo ochrancu kozmického poriadku, spravodlivého vzťahu. Zachránil posvätnosť. Takto obrozený Zeus zmenil Prometheove putá na veniec, ktorý ho vykúpil z utrpenia. Aischylov *Prometheus* je takto dráma premeny okovov a pút na veniec a prsteň. Teda opäť kruhy, ktoré pútajú – putá zostávajú. Avšak sublimovali, stali sa kruhom vied a umení. Oslobodzujú a spútavajú zároveň, zaväzujú. K zodpovednosti a slobode. K napĺňaniu kruhu dokonalosti na zemi, a zároveň k úcte k posvätnosti. Vznešené putá. A zachránený, nový Zeus „spútava“, objíma svet vencom spravodlivého, posvätného poriadku.

Prometheus sa prehrešil voči starému, satanskému Diovi tým, že človeka zbavil pút „nevinnosti“ a prebudil v ňom pamäť a rozum, kognitívny dynamizmus – mimetické a imaginatívne schopnosti vytvárania umenia ako ontologicky ekvivalentnej reality vo svete a noetické schopnosti poznávania reality, tvorby hypotéz a formulovania zákonov sveta¹⁴.

Klasické umenie a všetko veľké, opravdivé umenie, tragédia, poézia, maľba, hudba nie sú fikciami, nie sú vymyslenými historkami vykonštruovanými podľa definícií univerzitných učebníc či umenovedných príručiek. Nevychádzajú z umelo vytvorených predstáv, z klamov a sofizmov. Ich konštitutívnym vzťahom je pravda, jej odkrývanie, poznávanie a prezentácia. Tak ako vedu ovláda prax kladenia hypotéz a vedecké objavovanie nových platných princípov prírody, tak aj v umení vládne obnovujúca, ozvlášťujúca sila metafor a princíp odhaľovania, odkrývania pravej, večne sa ukrývajúcej povahy skutočnosti. Pohľad umelca preniká pod povrch sveta i za jeho hranice. Preto v jeho duchovnom videní sú „veci“, ktoré nezodpovedajú ničomu z toho, čo vidí svojimi zmyslami. V takomto videní sa umelca zmocňuje chvejivý údiv i otriasajúci údes. No toto „mystérium“ nie je čosi absolútne, umelec neodišiel zo sveta, jeho pohľad sa neprestáva dotýkať vecí reálneho sveta. A tak, celkom

nečakane a naraz pochopí, že niektoré z nich môžu vyjadriť vnútorné videnie, ktoré prežíval predtým. Vytvorí slovo, symbol, metaforu, v ktorej zviditeľní tvár, povahu neviditeľnej, pravej skutočnosti.

Pre túto schopnosť „uvidieť“ a „pomenovať“ pravdu sa vedia umelci, filozofi a vedci zamerať aj na problém falošnej axiomatizácie rôznych spoločenských, politických, ekonomických, ale aj etických a náboženských predpisov, pravidiel a príkazov, ich nekritického prijímania súdobou kultúrou alebo jej podstatnou časťou. Dokážu zviditeľniť situáciu, v ktorej sú obeť takto nekriticky osvojených, „nespochybniteľných“ názorov a spôsobov konania odsúdené na vlastné stroskotanie a z ktorej môžu vykĺznuť, len ak sa vzdajú týchto názorov, presvedčení a životných praktík skôr, ako ich pohltnú osud rozpadu a zmaru.

U Aischyla osud, ktorý ohrozuje Grékov, spočíva v bezobsažných zásadách, neživotných formulách sprofanovaného náboženstva. No svár medzi Prometheom a Diom možno vidieť aj vo svetle komplexných historických, sociálnych, politických a kultúrnych premien aténskej obce. Ved' Aischylos v *Prometheovi*, podobne ako v *Oresteii*, vyjadril tiež svoje politické postoje voči aténskej demokracii, najmä svoje odmietnutie vlády peňazí, expanzívnej politiky prehnannej túžby po sláve, moci a bohatstve, proti ktorým stavia do popredia spravodlivosť a ideály mravnej čistoty, teda aristokratické ideály, ktorých stelesnením bol areopág. Ten pôvodne, vo svojej správnej a súdnej kompetencii volil úradníkov, preveroval ich, dozeral na zachovávanie zákonov, súdil ich porušovanie. Neskôr, zriadením snemu Solónom a teda obmedzením jeho moci, areopág pripravoval návrhy pre snem, sprostredkoval medzi snemom a úradníkmi, rokoval s vyslancami, dozeral na financie, súdil politické previnenia a jeho členovia sa po skončení úradu museli za svoju činnosť v tejto rade zodpovedať. Napokon však radikálni demokratickí reformátori vedení Efialtom, vodcom demokratickej strany po Themistoklovi, maximálne obmedzili právomoci areopágu a nakoniec sa jeho funkcia zredukovala na súd nad hrdelnými zločinmi. Sám Efialtes sa stal obeťou svojich reforiem, keď ho úkladne zavraždili oligarchovia.

Samozrejme, tak *Prometheus*, ako aj *Oresteia* sa umelecky ani zďaleka nevyčerpávajú vyjadrením Aischylovho kritického postoja voči negatívnym, oligarchickým aspektom aténskej

demokracie, na ktoré neskôr kriticky poukazoval aj Platónov Sokrates. A Platónova alebo Xenofanova *Obrana Sokratova* odhaľuje na skutočnom prípade procesu so Sokratom spôsob, akým sa Atény odsúdili na záhubu vďaka vrtochom zvrátenej náboženskej viery v apoteózu oligarchických princípov, ktorým slúžili Platónovi protivníci, sofisti, ale aj Aristoteles.

Verejná mienka, ale aj väčšina politikov a sociálnych vedcov prejavujú v situáciách kritickej zmeny, pri každej prelomovej a krízovej udalosti neschopnosť akceptovať fakty, ktoré protirečia ich hlbokému presvedčeniu o vlastnej neomylnosti, o tom, že chápu a ovládajú všetko, čo sa v spoločnosti odohráva. Lenin a Hitler či iní, aj menej krvilační realizátori oligarchických záujmov zverejnili a celkom otvorene vyjadrovali svoje skutočné ciele roky predtým, ako sa dostali k moci. Brali ich politici národných vlád na zreteľ? Uvažovali o varovaniach viacerých umelcov a vedcov pred týmito hrozbami? Nie. Radšej spievali uspávanke. A celé národy sa uložili k spánku. Na tomto sa doposiaľ nič nemení. A oligarchovia s tým vo svojich plánoch rátajú.

Veľkým pomocníkom oligarchie v uskutočňovaní jej cieľov, spolu s profesionálnymi revolucionármi, politickými stranami a ich vodcami, je „občianska“ nevedomosť. Oligarchovia a ich politickí lokaji vždy veľmi dobre vedeli, že bohapustá lož sa môže zmeniť na pravdivú správu pomocou kozmetických úprav, ktoré ju urobia dôveryhodnou a príťažlivou. Potom ju stačí len vytrvalo a často opakovať vo všetkých druhoch masovokomunikačných médií. Uvedomujú si, že ľudia pravdivo a kvalitne informovaní o skutočnom stave spoločnosti a o záležitostiach štátu sa stávajú dostatočne silní na to, aby rozhodovali samostatne o vlastnom živote a o veciach verejných a spoločných a starali sa o ich rozumné riešenia. Oligarchia a jej komisári na tento fakt nezabúdajú, a preto zavádzajú podľa potreby krutú alebo nežnú cenzúru, využívajú a zneužívajú enormné informačné systémy¹⁵ a spoliehajú sa na polopravdy a mystifikácie ako vždy účinné a stále účinnejšie zbrane proti rozumnému, ľudsky zmysluplnému vývoju vecí verejných a proti rastu spoločného úžitku a dobra. Široké vrstvy obyvateľstva si neraz neuvedomujú a často ani nedokážu pochopiť nebezpečnosť tohto „protihráča“, a preto ho s takou benevolenciou podceňujú. A pritom najlepšou obranou pred týmto protivníkom je vedenie. Premôcť ho môžeme len ak ho dobre poznáme, keď vieme o jeho povahe, jej silných i slabých stránkach, keď dobre poznáme jeho ciele, výzbroj, plány,

maskovacie spôsoby. Takéto vedenie však môže vyrásť len z kultivovanej pôdy praktického porozumenia životu a jeho vnútornej súvislosti, z poznania založeného na takomto porozumení, nie na „laboratórnom“ pozorovaní a čírej zmyslovej evidencii. Veď oligarchia organizuje svoju činnosť vskutku zručne. Jej maskovacie manévry, maškarády, eskamotáže s reflektormi bulvárov, námestí i bulvárnych médií, prepisovanie dejín, „gumovanie“ kolektívnej pamäti sa v priebehu tisícročí stali ešte rafinovanejšími, no zároveň nepoľavila vo svojej krutosti a bezohľadnosti. A keďže svoju bezodnú chtivosť saturuje len rastúcim objemom zisku a moci, pôsobí najmä na utváranie slepej verejnej mienky a pohlcuje čo najširšie oblasti ducha, aby ho znecitlivela a napokon rozložila. Preto je jej činnosť pre väčšinu nepostrehnuteľná.

V takejto nezbadanosti sa oligarchia a politickí i nepolitickí priek(o)upníci v jej službách od sedemdesiatych rokov dvadsiateho storočia v zrýchlennom tempe zhubne podotýkali všetkých podstatných ľudských vzťahov, keď živé a slobodné osoby redukovali na „nezávislé“ indivíduá a význam osobných vzťahov spoločenstva a kolegiality na ich sociologické a právnické štruktúry. Zdeformovali základné cnosti, ktoré do života vkladali viac života a na ich miesto fiškálny, až perfídne posunuli ako náhradku imitáciu života, kódexy abstrakcií, ľudské a občianske práva. Ich neživotnosť, nefunkčnosť, nevyožiteľnosť prehlušili záplavou mediálnych formátov, ktoré pod heslami „nenásilia“, slobody, demokracie a svetového mieru s otvorenou drzosťou propagujú násilie ako spôsob riešenia osobných i spoločenských problémov, „malých“ i „veľkých“ konfliktov. Mámivými hubami simulujúcimi extenziu vedomia, sepsou falošnej, pokrivenej zábavy, kultúrou šlágrovito zakladaného života rozleptala prometeovskú uvážlivosť, prozreteľnosť a najmä jej kresťanskú premenu, praktickú múdrosť, jednotu rozumu, vôle a nádeje, ono porozumenie životnému poriadku. To vyrastá zo služby životu, z napĺňania úlohy žiť ho. Život ako dar i ako úlohu môžeme žiť len ak mu ako takému porozumieme. Takéto porozumenie predpokladá usporiadanosť sveta. Dokážeme byť na tomto svete, pretože je nejako usporiadaný. Jeho poriadok nie je výtvorom našich vzťahov k nemu. Je pred nami i za nami. Sme situovaní v poriadku a v ňom existujú naše vzťahy. Práve poriadok sveta ich chráni. V našich životoch sa dostávame aj do situácií neusporiadanosti, zmätku. Táto skúsenosť chaosu je však sekundárna, prichádza až s našimi

vzťahmi, tie môžu narušiť pôvodný zážitok poriadku sveta a vytvoriť anomáliu, teda chaos.¹⁶

Z porozumenia vnútornej súvislosti života, nie iba zo zmyslového pohľadu na meandre zdanlivo chaoticky sa klúkatiace na jeho povrchu, živí sa schopnosť uvidieť ho, preniknúť do celku skutočnosti, odkryť ju v jej pravosti a pravdivom usporiadaní. Táto cnosť orientuje konanie človeka a jeho politické spoločenstvo na zmysluplné ciele a je koreňom spravodlivosti, statočnosti, zmyslu pre mieru a poriadok, teda cností, ktoré zakladajú akékoľvek spoločenské dobro, tak v jeho úžitkových, ekonomických dimenziách, ako aj v ušľachtilých formách spoločného dobra. Bez nich nie je v ľudskej spoločnosti miesto pre slobodu, ale ani pre zákon. Ich rozvrátením oligarchia prenikla do celku duchovného života a podriadila ho svojmu mocenskému „zákonu peňazí“, ktorý ovládol život redukovaný na menej-život. Mohla tak naštrobiť súdržnosť a odolnosť rodiny, sprofanovať jej posvätnosť, znevážiť vlastenectvo, jeho entuziazmus zadusiť oportúnnym, beztvárnym kozmopolitizmom, vlačnosťou materializmu oslabiť vnímavosť a odvahu viery a v konečnom dôsledku podlomiť zdravie sociálneho a ekonomického systému.

Nie je náhodné, že apokalyptické hrozby, ktoré už nie sú „hneď za rohom“, ale vynárajú sa priamo pred nami, sa najzrejmšie prejavujú v komplexnej oblasti ekonomickej praxe. Esenciou ekonómie je tvorivá činnosť, pozitívne vymedzené konanie, v ktorom človek utvára ľudský svet. Práca, ktorá nepohlcuje človeka, ktorá ho neodcudzuje sebe a iným, svetu a Inému, ktorá sa nezvrhla na manipuláciu a bludný kruh zmysluprázdného obstarávania a hromadenia nástrojov, strojov, pôžitkov a moci, ktorá sa neatomizovala do tisíceroch operácií bez výhľadu na celok diela, takáto práca je podstatným rozmerom ľudskej existencie, prítomnosti človeka na svete. Jej komplexnú povahu, plnú napätí a kontrastov zachytáva autor knihy Genesis v jej prvých kapitolách, keď na jednej strane hovorí o človeku stvorenom na obraz Stvoriteľa a o Bohom požehnannej práci ako prostriedku osvojenia sveta a tvorby ľudského spôsobu života (Gn 1,27-28), a na druhej strane o prekliatí, treste, núdzy, námahe, trýzni a nedobrovoľnej nutnosti práce (Gn 3,17-19). V jednej z kníh Novej zmluvy (2 Sol 3,8-12) nachádzame zasa vymedzenie práce ako spoločenskej povinnosti: „Ak niekto nechce pracovať, nech ani nejde!“

Odkaz na verše Knihy tu nemá slúžiť ako štít starobylosti, tradície cirkevnej alebo kultúrnej. V týchto veršoch nejde o minulosť, ale o niektoré základné skutočnosti, v ktorých sa zobrazujú fundamentálne a trvalé štruktúry poriadku sveta a života v ňom. Aj toho nášho, ktorý žijeme v prítomnosti. A o to išlo aj v dejstvách a veršoch *Prikovaného Prometheusa*.

Prometheus-Darca ohňa.

Červenofigúrový kráter. Približne 425–400 pred Kristom. Yale University Art Gallery (Public Domain Photo).

Aischylov Prometheus daroval ľuďom oheň. Oheň – *logos*, oheň – slovo a múdrosť, pamäť a rozum, myslenie a nádej, poriadok a reč. V jedinom plameni tak vložil človeku do rúk jas, v ktorom je pravda a sila, ale aj oheň, ktorý oživuje, udržiava nažive všetky bytosti a spája ich v jednom kozmickom poriadku. Človek ho dokáže poznať a rečou dať o ňom vedieť druhým. A tento „oheň“ je tá esencia, ktorá oddeľuje človeka od ostatných živých bytostí a v hierarchii bytia ho stavia nad ne. Táto kvalita nachádza svoj výraz v komplexnom celku kultúry, v umení, vedení, morálke, a najbezprostrednejšie sa prejavuje v účinku, ktorý má vedecký a technický vývoj na charakter a produktivitu práce. A vedecko-technický pokrok zasa závisí na kultivovanom uplatňovaní metód objavovania a výskumu, ktoré celkom samozrejme spoznávame v plodoch modernej vedy, teda vedy, ktorá zasa nie je ničím iným ako ovocím sústredeného pozorovania a odhaľovania súvislostí medzi množstvom faktov, avšak zavŕšených tvorbou hypotéz a teórií, objavovaním principiálnych vlastností univerza. Teda celok kultúry je dielom už skôr spomínaného princípu metafor, ktorý je vlastným ohňom opravdivého umenia i vedy. Stačí udusiť tento oheň, odvrátiť sa od princípov tvorby hypotéz a metafor, a civilizácii hrozí všeobecná deštrukcia, ktorej príznaky možno dnes pozorovať v stále nových kruhoch špirály súčasného globálneho, nielen ekonomického kolapsu.

Oligarchický spôsob myslenia, ktorý sa dnes tvári ako filozofický i politický liberalizmus, rieši túto systémovú krízu „šetrením“, celkom neliberálnym škrtaním výdavkov na všetkých koncoch komplexného sociálneho a ekonomického systému. Manipuluje vedu, zatajuje fakty, iné spochybňuje nálepkami nevysvetliteľného, diskutabilného. Alebo „škrtne“ aj ich existenciu. No škrtanie bez rozvojových programov sa stáva škrtaním, ktoré nevedie k oživeniu systému spoločenského života, ale k jeho uduseniu.

Tejto hrozbe možno uniknúť, ale len ak rozpoznáme – ako nám to už dva a pol tisícročia ukazujú Aischylos a po ňom aj Shakespeare, Dostojevskij či iní veľkí tvorcovia – omyl, ktorý sa usadil v nás, v našom konaní a v našom svete, ono šialenstvo oligarchického princípu.

Princípu dusenia, otupovania ľudskej vnímavosti, rozumnosti, tvorivosti, rozkladania vzťahov vzájomnosti. Princípu zneprístupnenia alebo utajenia ohňa, ohňa slova a múdrosti a ducha, ohňa pamäti a nádeje, ohňa reči a porozumenia. Kto zoberie ľuďom tento oheň, ten vyprázdni ich myslenie, paralyzuje jeho silu, zlomí ich srdce, umlčí reč. Zbaví ich schopnosti artikulovať bytie, usporiadať svoj svet, rozmnožovať, ochraňovať a starať sa o život na ňom.

Literatúra

AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Preložil Miloslav Okál. Martin: Thetis, 2010.

BAUDRILLARD, Jean – LOTRINGER, Sylvere: *Zapomeňte na Baudrillarda*. Rozhovory s Baudrillardom. Olomouc: Votobia, 1997.

GADAMER, Hans-Georg: Prometheus und die Tragödie der Kultur. In: *Gesammelte Werke 9. Ästhetik und Poetik II*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1993.

PATOČKA, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikymenh, 1995.

Poznámky

1. Aischylov Prometheus už nie je len mýtickým triksterom, chytrákom, eskamotérom, ale, ako meno napovedá, je tým, ktorý najprv myslí, aby veci aj osvetlil, aj uvidel ich svetlo, na rozdiel od svojho menej múdreho brata Epimethea, ktorý myslí až po neuváženom konaní.
2. Moc a Sila sú v Aischylovej tragédii démoni v Diových službách, alegorické postavy, ktoré privádzajú Promethea ku skale, na ktorú ho prikuje Hefaistos.
3. AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Martin: Thetis, 2010, s. 43.
4. AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Martin: Thetis, 2010, s. 52-54.
5. AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Martin: Thetis, 2010, s. 45.
6. GADAMER, Hans-Georg: Prometheus und die Tragödie der Kultur. In: *Gesammelte Werke 9. Ästhetik und Poetik II*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1993, s. 157.
7. AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Martin: Thetis, 2010, s. 54-55.

8. AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Martin: Thetis, 2010, s. 63.
9. AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Martin: Thetis, 2010, s. 70.
10. AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Martin: Thetis, 2010, s. 70-71.
11. AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Martin: Thetis, 2010, s. 71.
12. AISCHYLOS: *Prikovaný Prometheus*. Martin: Thetis, 2010, s. 73.
13. GADAMER, Hans-Georg: Prometheus und die Tragödie der Kultur. In: *Gesammelte Werke 9. Ästhetik und Poetik II*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1993, s. 158.
14. Súčasné interpretácie Promethea sú poznačené osvietenstvom a marxizmom. Prometheus ako patrón ateistov, techniky a racionality však nie je grécky výtvor. Pre Grékov zosobňoval celok poznania, skúsenosť i racionalitu, ducha i dušu.
15. „Veľké informačné systémy oslobodzujú masy od toho, aby túžili a museli vedieť, rozumieť, byť informované, aby sa vecami zaoberali.“ BAUDRILLARD, Jean – LOTRINGER, Sylvere: Zapomeňte na Baudrillarda. Rozhovory s Baudrillardom. Olomouc: Votobia, 1997, s. 119.
16. PATOČKA, Jan: *Tělo, společenství, jazyk, svět*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 76.